

(Nestkastenproject)

de Steenuil

© L. Peeters

DE STEENUIL IS EEN UITGESPROKEN STANDVOGEL DIE HET HELE JAAR AANWEZIG IS EN NORMALITER ZIJN HELE LEVEN SLIJT IN EEN GUNSTIGE BIOTOOP, MET VOLDOENDE VOEDSEL EN NESTGELEGENHEID. DOOR HET AFBREKEN VAN OUDE STALLEN EN SCHUREN EN HET VERFRAAIEN VAN DE OMGEVING VERDWIJNT VEEL NESTGELEGENHEID. ONDANKS HET OPHANGEN VAN VEEL NESTKASTEN KAN NIET WORDEN VOORKOMEN DAT ER SPRAKE IS VAN EEN DUIDELIJKE ACHTERUITGANG.

Nestkastenproject voor de Steenuil in de Kempen

Wil de Veer

NESTKASTENPROJECT

Het Brabants Landschap is een project opgestart om de achteruitgang van de steenuil in Noord Brabant aan te pakken door middel van het beschikbaar stellen van nestkasten en het vormen van werkgroepen. Laatstgenoemden gaan zich bezig houden met het plaatsen en controleren van de kasten, het geven van informatie en het inventariseren van de soort. Het streven is om voor de provincie een dekkend netwerk op te bouwen van mensen die zich inzetten voor de bescherming van de steenuil. Om de kwaliteit van het leefgebied te verbeteren zijn er diverse mogelijkheden gecreëerd, zoals erfbeplanting en het aanleggen van bepaalde landschapselementen. Hiervoor is zelfs subsidie te verkrijgen.

STEENUILENONDERZOEK EN BESCHERMING IN DE KEMPEN

Na bijna twee jaar pionieren door onze werkgroep, die valt onder VWG De Kempen, zijn hier de eerste resultaten en is er wat aanvullende informatie over de soort. Ons werkgebied omvat de volgende gemeenten: Bergeijk; Eersel, uitgezonderd Vessem; en Veldhoven.

In het verleden is door VWG De Kempen geen onderzoek gedaan naar de steenuil. De enige gegevens over de regio die door mij zijn gevonden betreffen het rapport van de vogelwerkgroep IVN Veldhoven/Vessem, "De steenuil rond Veldhoven/Vessem", dat de periode beschrijft van 1991-1994. Ook zijn er gegevens uit het Ornis archief beschikbaar gesteld door Tom Heijnen. Het betreft losse meldingen van steenuilen in territoria gedurende de periode 1975 tot en met 2001.

STEENUIL

De favoriete habitat van de steenuil is het kleinschalige landschap, in de buurt van mensen en liefst een beetje rommelig, niet opgeruimd erf. Broeden doet de soort

o.a. in holtes in (knot)bomen, hoogstam fruitbomen, houtwallen, schuurtjes, stallen (bijvoorbeeld onder of op tempex platen), nissen onder dakpannen en nestkasten. De steenuil is een uitgesproken standvogel die het hele jaar aanwezig is en normaliter zijn hele leven slijt in een gunstige biotoop, met voldoende voedsel en nestgelegenheid. Door het afbreken van oude stallen en schuren en het verfraaien van de omgeving verdwijnt veel nestgelegenheid. Ondanks het ophangen van veel nestkasten kan niet worden voorkomen dat er sprake is van een duidelijke achteruitgang. Mede ook door de toename van het verkeer in de buitengebieden, wat veel slachtoffers eist. Het aantal paren wordt geschat op 5500-6500 (periode 1998-2000). In de periode 1979-1985 bedroeg deze 8000-12000 paren.

De steenuil is een soort die voorkomt op De Rode Lijst van bedreigde broedvogels.

INVENTARISATIE MET GELUIDSNABOOTSIING

Dit jaar zijn de medewerkers er vanaf half februari tot eind april op uit getrokken om de territoria op te sporen. Vanwege de zeer slechte weersomstandigheden in die periode zijn er niet veel geschikte avonden geweest. Het resultaat was dan ook zeer teleurstellend. Niemand kreeg respons tijdens het afspelen, uitgezonderd Wim Deeben. De territoria die ik zelf in een latere periode heb vastgesteld, in de vroege schemeruren, zijn alle op zicht gevonden en dit betrof al bestaande territoria. In de lectuur die ik er op na heb geslagen blijkt dat de steenuil niet zo maar reageert op geluidsnabootsing. Als ik mijn ervaring met bijvoorbeeld de bosuil neem dan is het een wereld van verschil. Ook laatstgenoemde soort kan wel eens een avond slecht reageren, maar is in feite toch eenvoudig te inventariseren. Bij de steenuil komt het regelmatig voor dat de soort wel gezien wordt, maar totaal niet reageert op de geluidsnabootsing. Zou het te maken kunnen hebben met het feit

Steenuil zonnend op een schuurtje

© R. Kastelijn

dat bijvoorbeeld de bosuil zeer dominant aanwezig is in zijn territorium en de steenuil beduidend minder?

In een bepaald onderzoek in Italië over het gebruik van recorders bleek dat bij geluidsnabootsing slechts 49,6% van de territoriale steenuilen in de periode februari-juli reageren. Bovendien bleek 36% van de uilen die antwoordden zich op een afstand van meer dan 450 meter van de recorder te bevinden.

De conclusie is dat het zeer lastig is om de soort goed te inventariseren. Van groot belang is terreinkennis, heel veel geduld en motivatie om iets voor de soort te willen doen!

NESTKASTEN

Onze werkgroep heeft er voor gekozen om de eerste jaren de kasten niet te controleren in de eileg fase. Dit om verstoring zo veel mogelijk te voorkomen. Bij slecht weer, koude en regen, wordt helemaal niet gecontroleerd. Het doel is vooral de steenuil bescherming te bieden in de vorm van nestkasten, voorlichting te ge-

© G. Alferink-Heeten

ven aan eigenaren van potentiële biotopen en medewerking te vragen van mensen waar zich een territorium bevindt om gegevens door te geven en vooral veranderingen in biotoop en nestgelegenheid in een vroeg stadium te signaleren. Hulp-middel hierbij is de recent uitgegeven brochure "Steenuil onder de pannen", die verspreid wordt onder bewoners van percelen met gunstige biotopen.

In 2005 hingen er in de door onze VWG beheerde regio, tijdens het broedseizoen, in totaal 30 door ons geplaatste nestkasten en werden er 31 territoria geteld. In twee kasten, beide in de gemeente Bergeijk, is met succes gebroed en er zijn respectievelijk één en drie jongen uitgevlogen. In een kast in Oerle en in Westerhoven is een broedsel mislukt in de eifase. In Luijksgestel, Bergeijk en Oerle zijn vrije broedgevallen gesignaleerd en hier zijn in totaal zes juvenielen uitgevlogen. Hier volgt per gemeente de indeling van de kasten en het aantal gevonden territoria: Bergeijk, 14 kasten, 11 territoria; Eersel, (uitgezonderd Vessem en een gedeelte van Duizel) 10 kasten en 14 territoria; Veldhoven, 4 kasten en 6 territoria; Eindhoven (gedeeltelijk), 2 kasten, geen territoria. De gemeente Reusel-de Mierden wordt beheerd door Kees van Limpt. Hier hingen 15 kasten, waarvan 3 bezet. Het aantal territoria is niet bekend, wel waren er 2 vrije broedsels.

In 2006 hebben wij 34 territoria vastgesteld en hingen er tijdens de broedperiode 48 nestkasten. Hiervan waren er zes bezet. In de gemeente Bergeijk waren

vier kasten bezet. In twee kasten zijn in totaal zeven jongen uitgevlogen, van de andere twee kasten kon het aantal jongen niet worden vastgesteld. In de gemeente Eersel waren twee kasten bezet en zijn er acht jongen uitgevlogen. In Luijksgestel zijn drie vrije broedsels vastgesteld. Van één broedsel zijn twee jongen uitgevlogen, van twee andere broedsels kon het aantal jongen niet worden vastgesteld. In Oerle zijn twee vrije broedsels vastgesteld. Van één broedsel zijn drie jongen uitgevlogen, van het andere kon het aantal jongen niet worden vastgesteld.

Hier volgt per gemeente de indeling van de kasten en het aantal gevonden territoria: Bergeijk, 18 kasten, 9 territoria; Eersel, (uitgezonderd Vessem en een gedeelte van Duizel) 21 kasten en 19 territoria; Eindhoven (gedeeltelijk), 2 kasten, geen territoria; Veldhoven, 5 kasten en 5 territoria. Hoewel de gemeente Valkenswaard niet tot ons werkgebied behoort, zijn er toch 2 kasten geplaatst en werd er 1 territorium vastgesteld. Op het terrein van natuurtuin "Het Loo" in Bergeijk hangt ook een nestkast, maar deze is bedoeld als informatieve showkast en wordt niet meegeteld. De gegevens van de gemeente Reusel-de Mierden waren bij het schrijven van dit artikel nog niet beschikbaar. Wel liet Pieter Wouters weten geen resultaten te hebben bij het inventariseren met geluidsnabootsing. Een aanvulling van de resultaten van Reusel-de Mierden

in 2006 werd aangeleverd door Jan Wouters. In Reusel heeft hij twee nesten met jongen kunnen ringen, een met vier en een met vijf jongen. Verder zat er minimaal nog een territorium in Reusel en een in Hooge Mierde (tabel 1).

NESTKASTEN. SUCCES OF TEGENVALLER?

Hoe zit het in het algemeen met de resultaten die geboekt worden met het plaatsen van de nestkasten voor de steenuil.

Als ik de gegevens van 2005 uit de nieuwsbrief "Steenuil in de lift"* neem dan is het percentage bezette kasten 8.7%! In totaal hingen er in zestien gemeenten in De Kempen en Midden Brabant, 230 kasten. Daarvan waren er maar twintig bezet. Kijken we naar de resultaten van enkele gemeenten in Midden Brabant* waar een behoorlijk aantal kasten hangt dan zien we het volgende: Oirschot 34 kasten, 1 bezet; Tilburg, 29 kasten, 0 bezet; Vught 24 kasten, 0 bezet; Haaren 28 kasten, 2 bezet.

Heeft het plaatsen van nestkasten wel nut als er zo weinig gebruik van wordt gemaakt? Ja zeker! We moeten het project alleen meer tijd geven. Hier volgen enkele voorbeelden van onderzoeken en projecten die een langere looptijd hebben. Uit het rapport "Broedbiologische data aan de hand van nestkaarten uit 2000" van Ronald van Harxen, lees ik: zoals in alle jaren het geval was, werd ook in 2000 het

TABEL 1: KASTGEGEVENS 2005 EN 2006.

Gemeente	Kasten 2005	Bezet	Territoria	Kasten 2006	Bezet	Territoria
Bergeijk Luijksgestel / Riethoven / Walik / Weebosch / Westerhoven	14	3	11	18	4	9
Eersel Duizel / Knegsel / Steensel / Wintelre	10	0	14	21	2	19
Eindhoven (gedeeltelijk)	2	0	0	2	0	0
Veldhoven	4	1	6	5	0	5
Valkenswaard (gedeeltelijk)	0	0	0	2	0	1

grootste aantal nesten in nestkasten aangetroffen. In bomen 2%; in gebouwen 8%; in nestkasten 90%".

Pakken we het rapport "Reproductie van de steenuil in de periode 1977-2003" erbij, uitgever Sovon onderzoeksrapport 2004-4, dan lezen we dat het totale aantal nestkaarten waar nestdagen aan konden worden toegekend 2161 bedraagt. Van deze nesten bevond zich 77% in een nestkast!

Navraag over de bezetting van de nestkasten in 2006 bij Huub Thoonen, die actief is in het land van Cuijk en de kop van Noord Limburg, en bekend staat als een expert op het gebied van de nestkasten, leert dat van de 95 kasten voor de steenuil, er 92 buiten hangen. In 40 kasten is met succes gebroed en 15 kasten worden gebruikt door solitaire steenuilen. Van de drie steenuilkasten die binnen hangen is er geen bezet. Wel is er een broedgeval van een steenuil in een kerkuilkast die binnen hangt.

Op de site van Aminal in Vlaanderen vond ik het artikel "De steenuil indicator voor landschappelijke kwaliteit (2000)" en hierin staat dat van de 1064 nestkasten, 45% is bezet.

Interessant is om nu eens te kijken waar over het algemeen de kasten hangen, binnen of buiten. Op de nestkaarten van het hierboven genoemde rapport van Sovon werd vermeld dat 1390 nestkasten in een boom hingen; 130 in een gebouw en van 143 was de plaats niet ingevuld. Van de 379 natuurlijke nestplaatsen die zijn doorgegeven werden er 194 in een boomholte gevonden en 185 in gebouwen. Van 119 is niet bekend of het een broedsel in een nestkast of natuurlijk was. Wel is bekend dat het 110 keer een boom betrof en 9 keer een gebouw. Hierbij nog opgemerkt dat in de negentiger jaren de bulk van de gegevens afkomstig zijn van nestkastonderzoek.

Navraag bij Erst-Jan van Haaften, medewerker van het Brabants Landschap, leverde het volgende op: Op basis van de ingevulde plaatsingsformulieren die worden ingestuurd door kastenhangers na het ophangen van een kast kan ik zeggen

dat van de 900 kasten in ons bestand (waarbij dit kenmerk is ingevuld) er van 45 (5%) is aangegeven dat ze "binnen" hangen; in een (open) schuur of stal. In geen van deze 45 kasten heeft in 2005 een steenuil gebroed voor zover is doorgegeven.

Van de 48 door onze werkgroep geplaatste nestkasten hangen er 24 in bomen; 11 in stallen/schuren en 13 aan de buitenkant van stallen/schuren.

Gezien de matige bezetting in veel gemeenten zal het duidelijk zijn dat de plaats waar de nestkast wordt gehangen zeer belangrijk is. Ook het aantal nestkasten in een territorium blijkt van invloed. Goede plekken met meer dan één kast blijken vaker bezet. De reden zou kunnen zijn dat bij een groter aanbod van nestkasten er één op een geschikte plaats

hangt. Het meeste succes wordt geboekt met kasten die buiten in bomen hangen. Vooral de eerste jaren moet er niet te veel verwacht worden wat betreft nestkeuze van de steenuil in een nestkast.

© W. van de Voort

Het zou natuurlijk prachtig zijn als we de stand van de steenuil zouden kunnen reguleren door uitsluitend het plaatsen van nestkasten, maar zo werkt het in de praktijk niet. Wat er in werkelijkheid gebeurt, is het wegnemen van één van de beperkende factoren die de stand van de steenuil bepaalt. Daarin wordt bijdragen door kwalitatief goede en voldoende nestgelegenheid te bieden, maar het zou een utopie zijn om te denken dat alle nestkasten bezet gaan worden.

De achteruitgang van de steenuil wordt bepaald door diverse factoren zoals: verdwijnen van geschikt biotoop; verkeersslachtoffers; predatie; verdrinking, etc. Vooral het verdrinken van juvenielen net na het uitvliegen is een groot probleem. Naar mijn idee eenvoudig op te lossen door de eigenaren van het perceel waar de uilen zitten er op te attenderen. Mijn oplossing zou zijn om kippengaas of een jute zak over de rand van de drinkbakken voor het vee of vijvers tot op de bodem te plaatsen. Dit maakt het mogelijk voor de vogels om eruit te klimmen. Hout op het water leggen kan soms een oplossing zijn, maar met het zakken van het water wordt de kans groot dat de uilen er weer niet uit kunnen kruipen.

NESTKAST CONTROLE

Gebleken is dat bij meer dan twee controles de verstoring, c.q. het mislukken van het broedsel, toeneemt. Van groot belang is ook de kastopening bij controle af te dekken met bijvoorbeeld een handdoek, zodat eventuele bijna vliegvlugge jongen er niet uit kunnen. Bij het naderen van de nestkast wordt enig geluid gemaakt zodat de oudervogel(s) zich kan verwijderen.

De kasten zijn eind mei, begin juni gecontroleerd op jongen. In totaal zijn er 15 jongen uit de nestkasten uitgevlogen.

BROEDSUCCES

De broedtijd loopt vanaf eind maart tot in mei.

Zoals eerder aangegeven zijn steenuilen zeer plaatstrouw. Uit een tienjarig onderzoek dat plaats vond in de Midden-Betuwe en waarbij 316 steenuilen in twee opeenvolgende seizoenen werden gevangen, bevonden zich er slechts 55 buiten het eerder bewoonde territorium (17%). Hiervan werden er 38 op minder dan vijfhonderd meter van de oorspronkelijke vangplaats aangetroffen. Laatstgenoemden waren waarschijnlijk een territorium opgeschoven (Fuchs 1982). Uit ringgegevens van het Vogeltrekstation uit de periode 1918-1997 blijkt dat van de 2195 terugmeldingen zich ongeveer 90% op minder dan tien kilometer van de vangplaats bevond.

Steenuilen hebben veruit het meeste broedsucces als er in clusters wordt gebroed. Volgens Belgisch onderzoek kunnen steenuilen niet functioneren als solitair paar, maar hebben andere paren nodig die nog hoorbaar zijn. Wordt de afstand te groot dan verdwijnt een dergelijk geïsoleerd paar uit het landschap, ook als de biotoop ter plekke goed is. Jonge steenuilen vestigen zich meestal binnen enkele tientallen kilometers van de geboorte locatie (Exo en Hennes 1980). De Sovon Atlas Van De Nederlandse Broedvogels zegt: jonge vogels vestigen zich op korte afstand van het ouderlijke territorium.

Ik heb eveneens navraag gedaan bij "onze ringer" Jan Wouters en hij zegt het volgende: "Ik heb maar enkele terug mel-

dingen van steenuilen. De meeste zijn jongen die vlak na het uitvliegen zijn verongelukt, vaak verdrongen of als verkeersslachtoffer. Er is er een die op 12 km van de ringplaats is teruggevonden. Dat is meteen degene met de verste afstand. Ik kan er dus niet veel uit eigen ervaring aan toevoegen. Volgens het "Handbook of the birds of the western palearctic" verspreiden de Nederlandse steenuilen zich meestal niet meer dan 20 km van de geboorteplaats, met 55% binnen de 10 km en 9% boven de 100 km. Het lijkt erop dat mannetjes zich minder ver van de geboorteplek vestigen dan vrouwtjes".

Persoonlijk denk ik ook meer aan het op korte afstand vestigen van uitgevlogen jongen en daarom hangt onze werkgroep, bij voorkeur en indien mogelijk, de nestkasten in clusters van vijfhonderd meter, geteld vanaf een bestaand territorium.

OPROEP

Op de oproep op de site "Vogels in de Kempen" om waarnemingen door te geven is niet gereageerd. Ook op een eerdere oproep aan de leden van de VWG om de aanwezigheid van steenuilen te melden is slechts door een enkeling gereageerd. Toch zou ik een nieuwe oproep willen plaatsen en vragen of er leden zijn die interesse hebben om in het voorjaar de steenuil te inventariseren. U krijgt een eigen gebied aangewezen en u bepaalt zelf wanneer u er op uit trekt. Voor een handleiding en CD met het geluid van de steenuil wordt gezorgd. Bij voldoende deelname zal het in kaart brengen van de territoria vlugger kunnen verlopen. Daar de steenuil zeer honkvast is kunnen de gegevens jarenlang van belang zijn. Jaarlijkse inventarisatie heeft natuurlijk de meeste waarde, maar ook telwerk met tussenpozen van enkele jaren is waardevol.

Het inventariseren houdt in dat het telgebied tussen half februari en half april minimaal drie maal in de avondschemering tot middernacht volledig wordt geïnventariseerd op de soort. Ook in de ochtendschemering kan geïnventariseerd worden,

ongeveer anderhalf uur voor zonsopgang. Overdag inventariseren op zichtwaarnemingen, in de periode februari tot augustus, geeft een onvolledig beeld en moet gezien worden als een aanvulling op het nachtwerk.

Verder een verzoek om mij te melden, tel. 06 55988328, als u een dode steenuil vindt. Uw gegevens worden door mij verwerkt en doorgestuurd.

MET DANK AAN DE VOLGENDE MEDEWERKERS: Marijn van den Berk, Wim Deeben, Ton Geerts, Bert van Herk, Ad van Hout, Frans Huijbers, Ben Jacobs, Bert van Moll, Frank van Riemsdijk, Mark Sloendregt, Dirk Timmermans, Bert van de Ven en Piet Wuijts.

* Gegevens gepubliceerd in de nieuwsbrief van 13 augustus, uitgegeven door Jan van Rijsewijk. Abusievelijk werd hierin vermeld dat het de resultaten van de steenuil in 2006 betrof.

LECTUUR

Handleiding Stone

Bijlsma R.G.; Hustings F; Kamphuijsen C. J.: Avifauna van Nederland deel 2

Sovon Atlas Van De Nederlandse Broedvogels (2002)

Diverse rapporten die op het internet zijn gepubliceerd.●